

MAGDALENA SMOLEŃ-WAWRZUSISZYN

Katedra Języka Polskiego KUL

RETORYKA I WŁADZA
WARSZAWA, 24-25 LISTOPADA 2011

W dniach 24-25 listopada 2011 r. odbyła się w Warszawie konferencja *Retoryka i władza*, której organizatorami byli Polskie Towarzystwo Retoryczne oraz Wydział Nauk Humanistycznych SGGW.

To już kolejne spotkanie naukowe, skupiające badaczy retoryki z różnych ośrodków akademickich, które świadczy o nieustającej dbałości Towarzystwa Retorycznego o integrację niezbyt licznego środowiska retoryków i regularną wymianę ich doświadczeń naukowych. W poprzednich latach przedmiotem dyskusji były następujące zagadnienia: retoryka w komunikacji społecznej, retoryka i polityka, retoryka krytyki w dyskursie akademickim, retoryka a historia, retoryka a nauka, retoryka i argumentacja. Tym razem zaproponowano rozważenie związków pomiędzy retoryką a władzą w różnych przestrzeniach życia społecznego: w rodzinie, w szkole, w pracy i w życiu publicznym. Tak się jednak złożyło, że prelegenci, których zgłoszenia zostały przyjęte, skupili się na analizach wspomnianych związków głównie w życiu publicznym. Jednak dominacja akurat tego kierunku naukowych dociekań raczej nie dziwi, bo właśnie w życiu publicznym najbardziej widoczne jest to, jak retoryka służy manifestowaniu władzy i jej interesom.

Miejscem konferencji była tym razem SGGW i z tej racji obrady otworzył prodziekan ds. nauki Wydziału Nauk Humanistycznych dr hab. Stanisław Stepka, prof. SGGW.

Podczas dwudniowej sesji wygłoszono 19 referatów. Zabrakło tylko jednego ujętego w programie prelegenta – dra Jacka Wasilewskiego (UW), który zgłosił wystąpienie zatytułowane *Retoryczne odniesienia do mitu początku a legitymizacja władzy*.

Obrady – co jest kluczowym założeniem Towarzystwa – miały charakter wyłącznie plenarny. Spojrzenie na tytułową tematykę było, tak jak i dotychczas, interdyscyplinarne, ponieważ referenci reprezentowali nie tylko różne ośrodki akademickie, ale i różne dyscypliny badawcze: literaturoznawstwo, językoznawstwo (polonistyczne i neofilologiczne), antropologię, politologię,

socjologię, historię, kulturoznawstwo, dziennikarstwo, prawo, a także studia amerykańskie.

W pierwszym dniu wygłoszono 13 referatów, które były uporządkowane w cztery bloki tematyczne. W bloku inicjującym konferencję, zatytułowanym *Władza jako retoryczne działanie jednostki*, w gronie prelegentów znaleźli się prof. Jakub Z. Lichański (UW), dr Monika Kostro (UW) oraz mgr Anna Bendrat (UMCS).

Prof. Lichański w swoim wystąpieniu *Uwagi na marginesie książki sir Bertranda Russella „Władza: nowa analiza społeczna”* analizował trzy przemówienia: mowę Archidamosa, króla Sparty, mowę Mikołaja Reja z 3 stycznia 1559 r., skierowaną do Senatu Królestwa Polskiego, wygłoszoną w Piotrkowie Trybunalskim, oraz mowę hetmana Jana Karola Chodkiewicza przed bitwą chocimską. Celem tych analiz było pokazanie, jak dobrze dobrana do sytuacji strategia argumentacyjna wpływa na oratorski sukces. Profesor zwrócił również uwagę, że bardzo istotne jest to, aby w wystąpieniach zawsze dobrze był określony status sprawy, ponieważ to gwarantuje właściwy dobór argumentów.

Referat kolejnej prelegentki, dr Kostro, zatytułowany *Polityk na czas kryzysu – ethos Nicolasa Sarkozy’ego w orędziach noworocznych 2009-2011*, również był poświęcony omówieniu trzech wystąpień, ale jednego autora i w innej metodologii. Łącząc Arystotelesowe rozumienia *ethosu* z lingwistycznymi narzędziami analizy dyskursu perswazyjnego, badaczka przedstawiła sposób, w jaki prezydent Francji wykorzystał retorykę kryzysu w swoich orędziach noworocznych z lat 2009, 2010 i 2011 w celu zbudowania wizerunku odpowiedzialnego przywódcy, który jest w stanie zjednoczyć społeczeństwo wokół przeprowadzanych reform oraz obronić je przed skutkami kryzysu. Na *ethos* kreowany przez Sarkozy’ego składał się nie tylko wizerunek przywódcy (*ethos de chef*), ale też wizerunek polityka solidarnego ze społeczeństwem (*ethos de solidarité*) oraz polityka skutecznego i konsekwentnego (*ethos de sérieux*).

Z kolei przedmiotem zainteresowania mgr Bendrat – *Jak usankcjonować despotyzm w demokratycznym kraju? Analiza retorycznej strategii Lincolna w świetle teorii Kennetha Burke’a* – stała się władza prezydencka w Stanach Zjednoczonych. Prelegentka skupiła się na omówieniu retorycznych aspektów procesów historycznych, które doprowadziły do znacznego rozszerzenia uprawnień prezydenckich na czas wojny. Według niej najistotniejsze zmiany należy przypisać działaniom prezydenta Abrahama Lincolna, którego reakcja na wojnę secesyjną utrwaliła nowy sposób rozumienia roli naczelnego wodza. Z analiz autorki wynika, iż Lincoln stworzył nową definicję wojny po to, aby przekonać słuchaczy, iż jego niekonstytucyjne manewry były uzasadnione ze

względu na wewnętrzny stan wyjątkowy. Strategia ta pozwoliła mu na legitymizację próby uzurpacji władzy poprzez przeniesienie prawa rozpoczęcia wojny z kompetencji Kongresu do kompetencji prezydenta.

Władza wiedzy i instytucji – takim tytułem opatrzone kolejny blok tematyczny, w którego ramach głos zabrali dr Maria Załęska (UW), dr Michał Mokrzan (UWr) oraz dr Anna Jopek-Bosiacka (UW).

Dr Załęska zapoznała słuchaczy ze swoimi refleksjami dotyczącymi problematyki *Władza ekspertów – eksperci władzy*. Odwołując się do *Polityki* Arystotelesa i koncepcji całej polityki greckiej, referentka omówiła relację między wiedzą a władzą w dwóch typach systemów rządzenia: w demokracji (opierającej się na odniesieniu do opinii) i ekspertokracji (opierającej się na wiedzy pewnej). W kontekście powiązań między wiedzą merytoryczną, polityczną a administracyjną autorka poruszyła również problem merytorycznej gotowości określonych osób do sprawowania przyznaných im stanowisk.

Jako drugi wystąpił dr Mokrzan z odczytem *Retoryka reprezentacji. O antropologicznej władzy przedstawiania innych*. Przyjmując za punkt wyjścia krytyczną recepcję prac Bronisława Malinowskiego, prelegent przedstawił retoryczne strategie i etyczne problemy towarzyszące procesowi przedstawiania innych w naukowym dyskursie badań antropologicznych. Okazuje się, że określone strategie retoryczne (np. ewidencja lub synekdocha) antropologów mogą wykorzystywać po to, aby tworzyć uogólniony i zreifikowany obraz danej kultury, co ostatecznie staje się sposobem narzucania własnej interpretacji rzeczywistości (władza przez wiedzę).

Wieńcząca ten blok prezentacja dr Jopek-Bosiackiej *Retoryka władzy sądowniczej w orzecznictwie Naczelnego Sądu Administracyjnego* była poświęcona analizie jakościowej orzeczeń Naczelnego Sądu Administracyjnego pod kątem ich spójności. Pokazane zostały przykłady oraz skutki naruszania owej spójności. Metodologiczne tło analiz stanowiła teoria tekstu rozpatrywana z perspektywy retorycznej, z uwzględnieniem czynników semantycznych, syntaktycznych i pragmatycznych. Według autorki taki typ analiz wpisuje się w stosunkowo nowy sposób postrzegania prawa w doktrynie jako formy społecznego dyskursu – rozmowy między państwem a obywatelem.

Popołudniową część obrad rozpoczęła sesja *Władza – ciągłość retorycznych wzorów*, podczas której wystąpili dr hab. Joanna Partyka (UW), dr hab. Beata Gaj (UO) oraz dr hab. Mariola Jarczyk (UŚ).

W referacie *Władza nad sumieniami: retoryka penitencjałów* prof. Partyka omówiła strategie retoryczne stosowane w dawnych księgach spowiedniczych i poradnikach dla spowiedników. Prelegentka skupiła się na analizie tych po-

radników, które były pomyślane jako katalog rozbudowanych pytań zadawanych przy spowiedzi lub dokładnych opisów nagannych praktyk i wierzeń, służących do badania grzesznych dusz ludzi prostych, którzy nie potrafili sami określić własnych przewinień wobec wiary. Omawiane strategie autorka interpretowała w kategoriach *genus demonstrativum*.

Z kolei prof. Gaj – w wystąpieniu *Być Ślązakiem, czyli retoryczne uzasadnianie odrębności kulturowej i narodowościowej. Analiza łacińskich tekstów z terenu dawnego Śląska* – skierowała uwagę słuchaczy na kulturowy obszar Śląska. W kontekście współczesnych dyskusji na temat pojęcia narodowości śląskiej autorka przyjrzała się retorycznym sposobom uzasadniania odrębnej narodowości, po jakie sięgali dawni Ślązacy w tekstach zapisanych w języku łacińskim. Zwróciła uwagę na to, że obecnie w mówieniu o Śląsku dominuje retoryka problemu, konfliktu i prowokacji, czego w tekstach dawnych w ogóle nie było. Okazuje się, że wówczas dominującym nurtem była mityzacja tego obszaru, która podążała w kierunku bajkowego postrzegania terenów śląskich.

Natomiast prof. Jarczyk wprowadziła audytorium w klimat krasomówstwa Polski Wazów. W swoim referacie *W cieniu tronu. Zygmunt III Waza w mowach Krzysztofa Radziwiłła* prelegentka mówiła o wyznacznikach oratorstwa Krzysztofa Radziwiłła, który był uważany za jednego z najlepszych retorów swoich czasów. Miał on trudne relacje z królem, ponieważ różniły ich koncepcje prowadzenia wojny ze Szwedami. Referentka komentowała oratorską taktykę Radziwiłła, pokazując, jakie strategie retoryczne (m.in. powoływał się na zasługi przodków i na własne osiągnięcia wojskowe, odpierał zarzuty przeciwników, wykorzystywał ironię, cytował antyczne autorytety) stosował książę w zależności od wzmożenia lub łagodzenia konfliktu z monarchą.

Ostatnią częścią posiedzenia pierwszego dnia był blok *Retoryka i władza interpretacji*, który obejmował referaty dr Oliwii Tarasewicz-Gryt (WZS „Edukacja” we Wrocławiu), dr Moniki Worsowicz (UŁ), mgr Ewy Modrzewskiej (UW) oraz mgr Eweliny Turskiej (absolwentka zarządzania i filologii klasycznej UW).

Wystąpienie dr Tarasewicz-Gryt *Nieprzystawalność paradygmatów. Debata po katastrofie smoleńskiej jako próba narzucania sposobu interpretacji rzeczywistości* było – zgodnie z tytułem – analizą medialnej debaty po katastrofie smoleńskiej. Referentka postawiła tezę, że uczestnicy tej debaty, mimo deklarowanej chęci porozumienia, nie byli w stanie go osiągnąć i wskazała przyczyny tej niemożności. Jak się okazuje, autorzy opinii, które pojawiły się między 10 a 20 kwietnia 2010 r. na łamach czołowych polskich dzienników, usiłowali narzucić czytelnikowi własną interpretację rzeczywistości, a każda

strona sporu rościła sobie prawo do prawdy. Poza sporem o prawdę autorka dostrzegła też inne typy konfliktów: spór o rację, spór o przeszłość, teraźniejszość i przyszłość i wreszcie spór o „my i wy”.

Przedmiotem zainteresowania dr Worsowicz stał się jeden tekst, którego analizy pod kątem tzw. stosowności wewnętrznej dokonała w prelekcji *Koherencja verba i res a dziennikarska interpretacja rzeczywistości – wokół tekstu Pranie.pl Tomasza Kwaśniewskiego*. Publikacja ta została ukazana dwupłaszczyznowo: jako tekst ukazujący niemożliwą do osiągnięcia spójność nazywania głównych tematów publicznego dyskursu (m.in. katastrofa smoleńska, ocena prezydentury i osoby L. Kaczyńskiego) przez strony konfliktu oraz jako językowa i gatunkowa próba przekroczenia przez dziennikarza bariery braku wspomnianej koherencji. Wskazanie i opis zastosowanych przez Kwaśniewskiego i jego rozmówcę mechanizmów słownego „dociekania” sensu nadawanego przez obie strony głównym formułom językowym była dla autorki podstawą do wstępnej diagnozy trudności, które towarzyszą dziennikarzom jako komentatorom publicznego dyskursu.

Z kolei mgr Modrzejewska – *Retoryczna strategia sporu politycznego a koncepcja framingu. Na podstawie dzienników opinii z lat 2005-2009* – opierając się na materiale z trzech ogólnopolskich dzienników: „Gazety Wyborczej”, „Rzeczpospolitej” oraz „Dziennika. Gazety Prawnej” z okresu 2005-2009, pokazała, że na podstawie analizy publikacji prasowych poświęconych polityce można wyodrębnić retoryczną (rozumianą jako perswazyjnie skuteczną i atrakcyjną) strategię komunikacji, polegającą na relacjonowaniu bieżących wydarzeń w kategorii sporu. W referacie autorka odwołała się do – istotnej w badaniach nad mediami – koncepcji framingu (uramowienia), mówiącej o tworzeniu ram interpretacyjnych, które „nakładane” są odbiorcom tekstu, i omówiła jej realizację na konkretnych przykładach.

Wieńczące obrady pierwszego dnia konferencji wystąpienie mgr Turskiej, zatytułowane *Władza jako udział w rynku. Retoryczne metody interpretacji rzeczywistości wykorzystywane przez współczesne przedsiębiorstwa*, przybliżyło rozumienie władzy jako udziału w rynku. W jej opinii współczesne koncerny handlowe sprawują wszechobecną władzę „dusz i ciał”. Prelegentka postawiła tezę, że posługując się retorycznymi sposobami interpretacji rzeczywistości, możemy zwiększyć sprzedaż, a więc udział w rynku. Opierając się na *Retoryce Arystotelesa*, badaczka analizowała przekazy reklamowe, aby ostatecznie udowodnić, że stosowanie retoryki wspomaga sprzedaż oraz znacznie umacnia pozycję rynkową przedsiębiorstwa.

Podczas drugiego dnia obrady podzielono na dwa bloki tematyczne. Do pierwszego z nich – *Retoryka prawomocności władzy* – zostały włączone referaty dra hab. Marka Skwary (USz) oraz dr Agnieszki Kampki (SGGW).

Pierwotnie zaplanowany tytuł swojego wystąpienia *Etyka, retoryka, polityka* prof. Skwara zmodyfikował do wersji *Mord polityczny – the day after. Opowieść o zbrodniach politycznych*. Referat ten był próbą weryfikacji problemu relacji *res* (rzeczy, czynu) do *verbum* (słowa) w tekstach wypowiedzi prasowych. Autor przeprowadził studium przypadku – zbadał, jakie zabiegi retoryczne stosowano w komentarzach do jednego wydarzenia (mordu działaczy prawicowych w Łodzi w październiku 2010 r.), które pojawiły się dzień po tym zdarzeniu w „Gazecie Wyborczej” i „Rzeczpospolitej”. Efektem tych rozważań było uświadomienie słuchaczom tego, jak manipulacja słowem wpływa na manipulowanie rzeczą.

Filarem prelekcji dr Kampki – *Retoryka jako manifestacja władzy* – było założenie, że władza jest potencjalnością: my ją mamy, ale nie musimy jej wykorzystywać. Natomiast szczegółowe rozważania wiązały się z dwoma pytaniami: „Jak władza manifestuje w słowach to, że «rządzę i mam do tego prawo»”? oraz „W jaki sposób retoryka służy manifestacji władzy?”. Zasadnicze w tych kwestiach okazują się dwa mechanizmy: fakt, że retoryka jest elementem rytuału (w ten sposób służy regulowaniu porządku społecznego) oraz definiowanie sytuacji (podsunięcie właściwej definicji zjawisk, wydarzeń czy sytuacji służy z kolei legitymizacji władzy). Referentka dokładniej przyjrzała się strategiom retorycznym związanym z definiowaniem, stwierdzając, iż najczęściej mechanizm ten opiera się na odwoływaniu się do emocji, do przyszłości, do racjonalności, do głosu ekspertów oraz do altruizmu.

Po przerwie o różnych aspektach *Retoryki codzienności władzy* mówili prof. Iwona Bartoszewicz (UWr), dr Artur Mamcarz-Plisiecki (KUL), dr Maria Joanna Gondek (KUL) oraz dr Agnieszka Budzyńska-Daca (UW).

Występująca jako pierwsza z referatem *Karta Niemieckich Wypędzonych ze Stron Ojczystych z 1950 r. jako komponent etosu Związku Wypędzonych*, prof. Bartoszewicz rozważała, w jaki sposób Karta Niemieckich Wypędzonych ze Stron Ojczystych realizuje określone funkcje polityczne i jaka jest jej rola jako elementu współkonstruującego wizerunek Związku Wypędzonych. W tym celu przeprowadziła analizę struktury etycznej tego tekstu oraz opisała sposób ulokowania tego dokumentu na stronie domowej Związku, uwzględniając odniesienia do innych jej składników. Dokonana przez prelegentkę krytyczna analiza tekstu uzasadniła w pewnym stopniu negatywne opinie na temat Karty, pojawiające się nie tylko w polskich, ale i w niemieckich mediach.

Dr Mamcarz-Plisiecki zaprezentował referat pt. *Nowa sofistyka – dyskurs tzw. postpolityki. Analiza retoryczna*. Prelegent zwrócił uwagę na to, że współczesne przemiany kulturowe spowodowały, iż w ramach retoryki odżywa sofistyka, zaś w polityce, po epoce ideologii, do głosu dochodzi jej aideologiczny, ale cyniczny nurt, zwany obecnie „postpolityką”, w której realną politykę zastępuje propaganda polityczna. W tym nurcie współczesnej komunikacji wprost mówi się o tym, że odbiorcy nie są w stanie zrozumieć otrzymywanych komunikatów i dlatego trzeba dostarczać im jedynie rozrywki. Egzemplifikacją takich komunikatów były trzy spoty wyborcze – Platformy Obywatelskiej, Prawa i Sprawiedliwości oraz Ruchu Palikota, których intencją nie był przekaz treści programowych partii, ale właśnie dostarczenie emocjonujących narracji.

Celem wystąpienia dr Gondek – *Argumentacja ad odium (do nienawiści) i jej funkcjonowaniu w języku współczesnej polityki* – było wskazanie, w jaki sposób argumentacja *ad odium*, przybierająca pozory perswazji retorycznej, funkcjonuje w języku współczesnej władzy i polityki. Inspiracją do podjętych badań było m.in. odwołanie się do klasycznej definicji retoryki Arystotelesa, rozumianej jako umiejętność metodycznego odkrywania tego, co w odniesieniu do każdego przedmiotu może być przekonujące. Analizując wypowiedzi wybranych polityków reprezentujących różne opcje polityczne, autorka wykazała, że kluczowym problemem jest obecnie zamiana celów i form argumentacji retorycznej na erystyczną. Prelegentka wskazała również, jakie są konsekwencje takiej zamiany w świadomości odbiorcy i nadawcy komunikatu perswazyjnego.

Natomiast dr Budzyńska-Daca w referacie zatytułowanym *Debata – telewizyjne pojedynki o władzę liderów partyjnych a debaty konkursowe* mówiła o dwóch realizacjach gatunkowych debat: debatach konkursowych oraz przedwyborczych z udziałem politycznych liderów. Przedstawione zostały podstawowe założenia omawianych typów debat. Są to oparte na naturalnym porządku podział (*ordo naturalis*) w debatach konkursowych i negocjowany porządek (*ordo artificialis*) w debatach przedwyborczych. Autorka analizowała debaty w USA, Wielkiej Brytanii i w Polsce.

Na tle nierzadkich w dzisiejszych realiach naukowych konferencyjnych „maratonów” z dużą liczbą uczestników wartość omówionej konferencji (tak jak i poprzednich spotkań naukowych organizowanych przez Polskie Towarzystwo Retoryczne) postrzegać należy przede wszystkim w starannej selekcji referentów i uporządkowanej, stematyzowanej strukturze wyłącznie plenarnych obrad. Taka organizacja naukowego spotkania zagwarantowała mu – sprzyjający do-

głębnej wymianie myśli – kameralny klimat i stworzyła możliwość wyczerpujących dyskusji na temat przedstawianych zagadnień.

Dzięki obecności prelegentów reprezentujących różne dyscypliny badawcze spojrzenie na relację pomiędzy retoryką a władzą było wieloaspektowe, co znacząco podniosło walor poznawczy warszawskich obrad. Młodszy stażem badacze mogli weryfikować swój warsztat metodologiczny i merytoryczny dzięki obecności specjalistów wysokiej klasy, o uznanym dorobku, z prof. Lichańskim na czele. Jak wspomniałam na początku, w konferencji udział brali przedstawiciele różnych ośrodków naukowych, nietrudno jednak dostrzec wyraźną dominację pracowników Uniwersytetu Warszawskiego. Przy okazji kolejnego spotkania życzyć by można organizatorom, aby ta dysproporcja uległa złagodzeniu i aby obok przedstawicieli warszawskiej uczelni była obecna również liczna grupa badaczy retoryki z innych polskich ośrodków akademickich.

Tak jak w wypadku poprzednich spotkań i tym razem pokłosem konferencji będzie publikacja naukowa, zapowiadana na drugie półrocze 2012 roku. W listopadzie tegoż roku jest również planowane kolejne spotkanie o tematyce *Retoryka sporu*. Do udziału w nim zaprasza jak zwykle Polskie Towarzystwo Retoryczne, tym razem we współpracy z Zakładem Retoryki i Mediów w Instytucie Polonistyki Stosowanej Wydziału Polonistyki UW.